

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Koronavirüs (Covid-19) Süreci Bağlamında Kötülük Problemine “Holistik Bakış” ve “Sözde Problem’ Yaklaşımı”

In The Context Of Coronavirus (Covid-19) Process “Holistic View” And “So-Called’ Problem Approach” To The Problem Of Evil

Ahmet Bayındır*

Abstract: The problem of evil; has been the subject of many thoughts from the ancient times to the present day. In the historical process, it starts with Epicurus and everybody has an idea about it until the philosophers of today. This problem is strong enough to be the source of belief and disbelief. In extraordinary periods, this situation becomes more prominent. Especially in the coronavirus process, rethinking the problem of evil has become a necessity. Because the traumas caused by extraordinary situations may be a potential for goodness for later periods. We can compare this to the functioning of the body's immune system. There is no one who does not know that a certain amount of immunity to the microbe is required. So, we can think of societies and even the universe like this. To a certain amount of evil, may be necessary for the health of the body. However, we cannot deny the pain it leaves at the point where it hits the body. But we also endure negative situations that serve our general health system for a while. When we deal with the evil problem and what happened in the coronavirus process in this respect, we see that we will have a stronger immune system in the post-coronavirus process. We see this situation as protecting the environment, being able to cope with difficulties, carrying a spiritually strong faith, and remembering the sacred. In a way, these issues that we consider positive are gained in the coronavirus process. Therefore, the opinion we hold here is similar to the ideas of those who see the problem of evil as a *so-called problem* in the history of thought. We can define this process as the lessons taught by the coronavirus.

Structured Abstract: The issue of evil is one of the main problems in the history of philosophy of religion. This article came to the body based on the idea that doing a holistic examination of this problem, which brings live discussions in all respects, in the coronavirus process we are experiencing, will bring a new perspective to the problem. When we examine the concept of Holism, we see that this view allows us to discuss the problem outside the rational theology framework.

The concept of Holism is derived from the word "Holos" in Ancient Greek, which means "whole", "complete", "all" and comes from the same origin as the word "Whole" in English. As a term; it is based on the principle of wholeness, the whole has a more and higher feature than the parts that make up a whole itself. Holism in terms of social sciences; taking into account the holistic ones rather than individual actions, it is the view that the sum of the features and characters of the individuals who make up the whole is more

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri / Din Felsefesi
Asst Prof. Dr., Namık Kemal University, Faculty of Theology, Philosophy And Religious Studies, Department of
Philosophy of Religion

ORCID 0000-0003-2093-4428

abayindir@nku.edu.tr

Cite as/ Atıf: Bayındır, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) süreci bağlamında kötülük problemine “Holistik Bakış” ve “Sözde Problem’ yaklaşımı”. *Turkish Studies*, 15(4), 179-188. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44490>

Received/Geliş: 24 June/Haziran 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 10 August/Ağustos 2020

Published/Yayın: 30 August/Ağustos 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

than the individual's individuality, expresses meta meanings, and even the whole has different features than the parts that formed itself.

When we look at the issue of evil from a holistic perspective, we propose to get out of the singular events and focus on the whole and approach the solution. Because, according to holism, the whole means more than the sum of the parts that make it up. When we look at the sum of the singular events defined as evil, the idea that it may not mean a lot of evil stands out. While the single events in the corona process can be seen as evil objects, when we deal with the sum of all the coronavirus events that occur in the world, we do not encounter a total of pure evil. With a holistic view, we do not examine the individual suffering of people affected by coronavirus events; we propose that we focus on the impact of these events on our total life philosophies. Because when we focus on individual events, our understanding will be veiled. Therefore, the opportunity provided by the collective view can be interpreted well that the coronavirus and similar events actually contribute to the general understanding of "goodness" when viewed from a universal or top perspective. The critical point here is; to be able to make a general assessment and focus on certain principles without concentrating on individual events. If we accept the universe as a body, we can ignore some losses in terms of the overall health of the body. With a holistic view, we make a comment about the general situation of the world we live in. To understand this issue, we can say that it is about making some kind of abstraction and gaining a universal perspective. In short, the subject can be understood when we can get overview at the universals rather than the particulars.

From the perspective of the problem of evil, it can be said that all coronavirus events contribute to the total good in terms of all humanity, as well as lectures, duties and so on, or at least the number of those who interpret it is too much to be underestimated. What we want to prioritize in this study; is not about focusing on the problem of who is the cause or subject who reveals evil, but on the contrary, it is to keep a forward projection by producing a collective, holistic view, based on the traces left by the coronavirus or any epidemic disease.

Because the reality we are trying to reveal here; It is not seeking God for a criminal who produces evil, or offense (if any) to Him. In the past, in the early, middle, and modern ages, various discussions have been made on whether evil is ontological or epistemological. For some, evil is a real being and has inspired pessimistic philosophies. For some, the issue is epistemological, and its solution has actualized at a moderate level. Those who accept evil ontologically, have also seen God as criminal. In our opinion, if we are going to look for an answer to this question; The responsibility of people who are infected with evil is not in God, who sets the natural laws, but in those who behaves imprudent by ignoring those laws. Our attitude is at this point; not to stand aside by putting the blame on the Divine Mighty who gave the human liberty of choosing evil; on the contrary, it is to search for the crime in those who allow the spread of this epidemic or in the audience who remain silent to it. In short, "the culprit is not the one who created the fire, but the one who knowingly extends his hand to the fire."

Here we will examine the problem of evil at the conceptual level, after revealing its historical process. According to us, the main idea of our article is; when it's viewed from the Holistic perspective, the problem of evil is a so-called problem. We have seen that the protection of the environment and the ability of the individual and society to cope with difficulties become stronger in this way. The difficulties reorganize the body and keep it vigorous. This situation aligns not only physically but also spiritually. People, individually or states collectively remember the sacred ones that they have forgotten. Because in human nature, there is a feature such as relaxation in times of comfort and aligning in times of difficulty. Therefore, the difficulties in this material and spiritual plan allow individuals and societies to improve their general situation. The problem of evil is more or less on the agenda of people of all levels. In extraordinary periods, this situation peaks. But when we look backwards, the process; not so bad in terms of the overall goodness table; looking forward, we have reached a more alert and stronger immunity to difficulties. These are extraordinary situations that bring us into the state of wakefulness. Coronavirus process can also be compared to these processes. However, to understand this, it is necessary to look at the whole picture, not individual events. Because the dramatic aspects of individual events can perform a veiling function in front of holistic views.

Keywords: Philosophy Of Religion, Coronavirus, The Problem of Evil, Teodise, Holistic View, So-Called Problem.

Öz: Kötülük problemi; en eski çağlardan günümüze kadar birçok düşünceye ve tartışmaya konu olmuştur. Tarihsel süreç içinde, Epikürostan günümüze kadar pek çok düşünürün zihnini meşgul etmiştir. Aynı zamanda bu problem, Tanrı'nın varlığı aleyhinde ileri sürülen birtakım kanıtlara da temel teşkil etmiştir. Olağanüstü dönemlerde bu durum daha da ön plana çıkmaktadır. Özellikle koronavirüs süreci içinde kötülük problemini yeniden düşünme bir gereklilik halini almıştır. Çünkü sıra dışı durumların ortaya çıkardığı travmalar, daha sonraki dönemler için bir iyilik potansiyeli olabilmektedir. Bu durumu vücudun bağışıklık sistemindeki işleyişe benzetebiliriz. Belli oranda mikroba bağışıklığın gerekli olduğunu bilmeyen yoktur. Topluları ve hatta evreni de böyle düşünebiliriz. Belli bir oranda kötülük, bünyenin sağlığı için gerekli olabilir. Ancak bünyeye isabet ettiği noktada bıraktığı acıyı da yadsıyamayız. Bununla birlikte, genel sağlık sistemimize hizmet eden negatif durumlara da bir süreliğine katlanmaktayız. Kötülük problemi ile koronavirüs sürecinde yaşananları bu açıdan ele aldığımız zaman görüyoruz ki, koronavirüs sonrası süreçte daha güçlü bir bağışıklık sistemine sahip olacağız. Bu durumun örneklerini; çevrenin korunması, zorluklarla baş etmede güçlülük, manevi olarak sağlam bir inanç taşımak ve kutsal hatırlama gibi görmekteyiz. Bu olumlu olarak nitelendirdiğimiz konular, bir bakıma koronavirüs sürecinde kazanılmıştır. Dolayısıyla burada savunduğumuz görüş, düşünce tarihinde kötülük problemini bir *sözde problem* olarak görenlerin düşünceleriyle benzerlik taşımaktadır. Yaşadığımız bu süreci koronavirüsün öğrettiği dersler olarak tanımlayabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Koronavirüs, Kötülük Problemi, İlahi Adalet, Holistik Bakış, Sözde Problem

Giriş

Kötülük problemi, din felsefesinin ana problemlerinden biridir. Her bakımdan canlı tartışmaları beraberinde getiren bu problemin şu anda yaşadığımız koronavirüs süreci içerisinde holistik açıdan bir incelemesini yapmanın, probleme yeni bir bakış açısı getireceği fikrinden hareketle bu makale vücuda gelmiştir. Holizm kavramı irdelendiğinde problemin rasyonel teoloji çerçevesinin dışında tartışılmasına olanak sağlamaktadır.

Holizm kavramı, Eski Yunanca; “bütün”, “tam”, “tüm” anlamlarına gelen “Holos” sözcüğünden türemiş olup, İngilizce “Whole” (bütün) kelimesi ile aynı anlama gelmektedir. Terim olarak; tümlük ilkesine dayanan, bir bütünü kendisini oluşturan parçalardan daha fazla, daha yüksek özelliklere sahip olma ilkesine dayanır. Sosyal bilimler açısından holizm; bireysel eylemlerden ziyade bütünsel olanları hesaba katmak, bütünü meydana getiren bireylerin özellik ve karakterlerinin toplamının, bireylerin kendi bireyselliklerinden daha fazla bir şey olduklarını, meta anlamlar ifade ettiklerini ve hatta bütünü parçaların oluşturduğu özelliklerden farklı özelliklere sahip olduğunu savunan görüştür (Cevizci, 1997: 337).

Kötülük meselesine holistik açıdan bakıldığında, tekil hadiselerden sıyrılıp bütüne odaklanarak çözüme yaklaşmayı teklif ediyoruz. Çünkü ifade edildiği üzere holizme göre, bütün (whole), kendisini meydana getiren parçaların toplamından daha fazla bir şey demektir. Kötülük olarak tanımlanan tekil hadiselerin toplamına bakılınca aslında bunların bir yığın kötülük anlamına gelmeyebileceği düşüncesi öne çıkmaktadır. Korona sürecinde yaşanan tekil hadiseler tek başlarına ele alınca kötülük nesnelere olarak görülebilirken, dünya üzerinde meydana gelmiş olan koronavirüs olaylarının toplamını, söz konusu kötülük kriterlerine vurduğumuz zaman, karşımıza toplam salt kötülük yığını çıkmamaktadır. Holistik bakışla, koronavirüs olaylarından etkilenmiş kişilerin tek tek acılarını irdelemeyi değil; bu olayların toplam yaşam felsefelerimize olan etkilerine odaklanmayı teklif etmekteyiz. Çünkü bireysel olaylara odaklandığımızda idrakimiz perdelenektir. Dolayısıyla, toplu bakışın sağladığı imkân; aslında koronavirüs ve benzeri olayların evrensel ya da üst perdeden bakıldığında genel “iyilik” anlayışına katkı sağlayacağı yorumları pekâlâ yapılabilir. Buradaki kritik nokta; tekil hadiselerle yoğunlaşmadan genel değerlendirme yapma ve bunu belli esaslara bağlama becerisini gösterebilmektir. Eğer evreni bir bünye gibi kabul edersek, bünyenin genel sağlığı açısından bazı kayıpları görmezlikten gelebiliriz. Holistik bakış ile içinde yaşadığımız alemin genel durumu hakkında bir yorum yapmış oluyoruz.

Bu konuyu anlamak, bir tür soyutlama yapmayı ve tümel bakış açısı kazanmayı gerektirir. Kısaca, tikellerden çok tümeller açısından bir üst bakış yapabildiğimiz zaman konu anlaşılabilir.

Kötülük problemi açısından bakıldığında koronavirüs olaylarının tamamının bütün insanlık açısından dersler, ödevler ve buna bağlı olarak toplam iyilik hanesine katkı sağladığı veya en azından böyle yorumlayanların sayılarının azımsanmayacak kadar çok olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ön planda tutmak istediğimiz şey; kötülüğü ortaya çıkaran sebep veya öznenin kim ve kimler olduğu sorunu üzerinde yoğunlaşmak değil, aksine koronavirüs veya genelleştirip her türlü salgın hastalığın geride bıraktığı izler üzerinden hareketle; toplu, holistik bakış üreterek ileriye doğru bir projeksiyon tutmaktır.

Zira burada ortaya çıkarmaya çalıştığımız gerçeklik; kötülükleri meydana getiren suçlu bir Tanrı aramak veya ortada bir suç varsa bunun faturasını O'na kesmek değildir. Geçmişte ilk, orta ve modern çağlarda kötülüğün ontolojik mi epistemolojik mi olduğu konusunda çok çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Bazıları açısından kötülük reel bir varlıktır ve kötümser felsefelere ilham olmuştur. Bazıları açısından konu epistemolojiktir ve çözümü mutedil bir seviyede gerçekleşmiştir. Kötülüğü ontolojik olarak kabul edenler aynı zamanda suçlu olarak Tanrıyı görmüşlerdir. Bize göre, bu soruya bir cevap arayacaksak; kötülüklerin bulaştığı insanların sorumluluğu, doğal yasaları koyan Tanrı'da değil, o yasaları dikkate almayarak tedbiri elden bırakan kişilerdedir. Bu noktada bize düşen tavır; insana kötülüğü seçme hürriyetini veren kudret sahibi Tanrı'ya suçlu atarak çekilmek değil; aksine bu salgının yayılmasına neden olan kişilerde suçlu aramaktır. Kısacası, suçlu olan, ateşi yaratan değil, bile bile elini ateşe uzatandır (Özdemir, 2014: 357).

Tarihsel Süreç İçinde Kötülük Problemi

Kötülük probleminin tarihine bakıldığında sorunun, antik çağdan (Epikür-Platon) Orta Çağ'a (Agustine-Farabi); Modern çağdan (D. Hume-Leibnitz) günümüze kadar (J. S. Mill-Muhammed İkbâl- J. L. Mackie), tartışıldığı görülebilir.

Kötülük kavramı üzerinde yapılan tanımlar ve yorumlar konusunda yapılan tartışmaların tamamını burada ele almak mümkün değildir. Ancak meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak düzeyde bilgi vermek yerinde olacaktır. Örneğin Platon kötülüğü evrendeki düzensiz hareketlere bağlamakta, kötülükten sorumlu olanın Tanrı değil, kötü ruhlar olduğunu söylemektedir. Farabi ise adaleti kozmik düzlemde ele almakta ve bu noktada alemde adaletsizliğin olmadığını dile getirmektedir (Aydın, 2001: 154). Plotinus ise her türlü kötülüğün kaynağında maddeyi görüyordu. Ona göre, örneğin hastalık, bedendeki eksiklikler ya da aşırılıktır, çirkinlik; biçimin emrine girmeyen maddedir, fakirlik; yoksun oluşturmaktır (Plotinus, 2006: 249; Akdağ, 2017: 149-150). Orta Çağ Batı dünyasında, Augustinus'un kötülük konusundaki çözümü Farabi'nin çözümüne benzer. Augustinus'a göre alemde Tanrı'nın mükemmelliğini gölgeleyecek hiçbir şey yoktur. Evren bir bütün olarak ele alındığında salt iyidir. Kötülük, iyiliğin kaçınılmaz refakatçisidir. Çünkü evren mutlak iyi olan Tanrı'dan daha alt derecede iyidir (Özdemir, 2014: 350-351). Yine de Augustinus için Tanrı'nın mutlak kudreti ve iradesi ile kötülüğün bulunmasının bağdaştırılması bir problem artığı olarak durmaktadır (Özcan, 1999: 84). Çünkü Augustinus'a göre evren, Tanrı tarafından kâmil şekilde yaratılmıştır ve bu hali üzere mükemmeldir (Akdağ, 2016: 197).

Farabi'ye göre, olup biten her şey Allah'ın kaza ve kaderiyedir, kötülükler de buna dahildir. Çünkü eşyada (nesnelere) bulunan kötülük izafidir, süflüdür (değişir) ve kötülükler olmasaydı iyilikler çok ve sürekli olmazdı. O yüzden kötülüklerin arızı olarak faydaları vardır (Kaya, 2003: 126).

Modern Çağ da ise David Hume "Doğal Din Üzerine Söyleşiler" adlı eserinde Philo'nun ağızıyla sorular sorarak kötülük problemini yeniden alevlendirmiştir. Bir dizi soru ve cevabın ardından Philo şöyle bir diyalog yaşar:

Epiküros'un soruları hala yanıtlanamamıştır.

Kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor?

O halde erksizdir. Gücü yetiyor da istemiyor mu?

O halde kötücüdür.

Hem gücü yetiyor hem canı istiyor mu?

O halde kötülük nereden geliyor? (Hume, 1995: 209; Akdağ, 2015: 473-480).

D. Hume’un eserindeki bu diyaloglar kötücül bir Tanrı düşüncesini beslemiştir. Özellikle Hıristiyan dünyasında etkileri görülmüştür. Ateizmin en güçlü dayanağı olarak bu kötülük anlayışı her yerde, özellikle batıda etkisini sürdürmektedir. Ancak itidal ve uzlaştırıcı görüşler hem batıda hem de İslam dünyasında ortaya çıkmıştır. Batıda ve ilahiyat çevrelerinde tanınmış teist bir düşünür olan R. Swinburne açısından; bu problem hem çetindir ve fakat çözümsüz değildir. Kısaca teist bir dindarın, kötülük problemini topyekûn yok sayarak dini hayatını yaşayabileceğini ve bunun da herhangi bir sorun oluşturmayacağını söyler (Yaran, 2000: 124). Hıristiyan dünyasında da Müslüman düşünürlerin bakış açılarına yakın görüşler öne sürerek problemi aşmak isteyenler olmuştur. Bu noktada, Gazali ve Leibnitz’i örnek verebiliriz. Her iki düşünürün görüşü; “Bu âlem, mümkün alemlerin en iyisidir” şeklinde formüle edilen görüştür (Aydın, 2001: 155). Bu bakış açısı bugün bile geçerliliğini sürdürmektedir.

2. Kötülük Probleminin Kavramsal Tahlili

Bugün kötülük probleminin karşı yaklaşımlar, çok çeşitli boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Örneğin klasik teizmin konuya bakışı son derece problemlerden arındırılmış iyimser bir bakış açısı sunar. Klasik teizme göre; dünyada olup biten hadiselerin, Tanrı katındaki anlamı her şeyin bir düzen intizam ve iyilik üzere olmasıdır. Eğer her şey kötü olmuş olsaydı, kötünün kötü olduğunu bilemeyecektik ve hakkında bir şey konuşamayacaktık. İnsanoğlu bir şeyin kötü oluşunu iyi olan nesneyle kıyaslayarak bilir. İçinde yaşadığımız evren, Tanrı’nın bir sanatlı eseridir ve içerisinde sevgi ve adaletini yaymıştır ki terminolojide buna, İlahi adalet anlamında (teodise) adı verilir (Topaloğlu, 2018: 245).

Kötülük probleminin karşı geliştirilen yaklaşımlara bağlı olarak; kötülük kavramı şu terminoloji düzleminde ele alınmıştır: Metafiziksel Kötülük, Ahlaki Kötülük, Varoluşsal Kötülük, Mantıksal Kötülük, Delilci Kötülük; buna mukabil çözüm önerileri de yine epistemolojik düzlemde gerçekleşmiştir: Süreç teodisesi, Agustine’ci Teodise, Ireneus’cu Teodise, Kur’anî Teodise, Felsefi Teodise, Kelamî Teodise (Yaran, 1997: 5).

Bütün bu bakış açıları ve çözüm önerileri bize kötülük probleminin ontolojik problem olmadığını, aslında epistemolojik bir problemle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bu da bizim holistik bakışımızı destekleyen bir şeydir. Çünkü kötülüğü ontolojik düzeyde kabul edersek, çözümlerin tamamı topallamaya başlayacaktır. Ortada konuşacağımız konu kalmaz. O zaman kötülük gerçekte vardır ve orada durduğu sürece hakkında iyimser yorum yapmak imkânsızdır. Ama çoğu kez görüyoruz ki, kötülük nesnesi olan şey; birisi için kötülük diğeri için kötülük olmayabiliyor. Örneğin boyu diğerlerine göre kısa olan birisi, bunu kendisi için bir kötülük olarak gördüğünde, kendisinden daha kısa olan birisi de bunu kötülük olarak görmediyse, burada işleyen başka bir düzen ve intizam var demektir. Bu nispetlerin sonsuzca kombinasyonu kurulabilir ve abese irca yolu açılmış olur. Aynı şekilde zenginlik konusu da böyledir. Kendisini, en zenginle kıyaslayan birisi bunu kötülük meselesi haline getirebilir, yukarıya doğru zenginliğin üst sınırını çizemeyeceğimiz için aynı kişinin bunu kötülük nesnesi olarak görmeye devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Buradan hareketle, diyebiliriz ki; kötülük problemi bir zihinsel/epistemolojik veya *sözde* bir problemdir. Eğer epistemolojik olarak kötülüğü tanımlarsak o zaman çeşitli bakış açılarına göre çözümler de kabul görür. Bunu yapmadığımız zaman kötülüğün bizatihi varlığı yaratılanlar için de ilahi varlık açısından da tartışılmaya devam edilecek demektir. Holistik bakış da epistemolojik bir yaklaşım biçimidir.

Öte yandan, salt rasyonel teolojinin mantığı çerçevesinde ele alınınca, Tanrı'nın kötülüklerin nedeni olduğu fikrine kolayca meyledilmektedir. Çünkü teizmin ortaya koyduğu ilkelere göre: Tanrı; mutlak ilim, kudret, irade ve iyilik sıfatlarına sahip olduğu halde metafiziksel veya ahlaki olarak kabul edilen kötülüklerle bir arada anılamaz. Zaten bütün çıkmaz da buradadır. Ya kötülükler yoktur diyeceğiz (ki bizim iddiamız bu anlamda ontolojik kötülüğün olmadığı ve kötülük olarak kabul edilen şeylerin üst noktada, tümeller âleminde kötülük olarak görülemeyeceği şeklindedir) ya da Tanrının kötü niyetli bir varlık olduğunu kabul edeceğiz. Veyahut da gücü sınırlı bir Tanrı telakkisine yöneleceğiz. Bu da Teizmin temel ilkeleri ile çelişmek demektir. Kısaca, salt rasyonel, mantıksal akıl yürütmenin dizgesinde kalmakla bu sorun çözülemiyor.

Salt rasyonel teoloji bize problemi çözmekten çok zora sokar gibi de görünüyor. Örneğin “Mantıklı Kötülük Argümanına” göre, önermesel kurgu şu şekilde olmaktadır.

- 1- Eğer Tanrı varsa, bu durumda *E* ortaya çıkmaz.
- 2- *E* ortaya çıkıyor.
- 3- O halde Tanrı yoktur.

Bu tür bir tümdengelimli (deductive) önermede, birinci öncül doğru olduğunda sonuç geçerlidir. Burada Tanrının varlığıyla *E* durumunu uzlaştırdığımızda ancak Tanrı lehine bir sonuç çıkarırız. Aksi takdirde buna göre; “*kötülükler varsa Tanrı yoktur*” sonucunun çıkması kaçınılmazdır (Chopan& Master, 2018: 202). Alvin Plantinga, bu çıkmazı veya tehdidi, özgür irade savunması yoluyla savuşturmuştur. Zorluğu bu şekilde aşmaya çalışmıştır (Chopan& Master, 2018: 203-204). Kısaca kötülüğün terminolojik tahlili bize rasyonel çerçeveyi değil, sezgisel aklın öngörülerini telkin etmektedir. Çünkü salt rasyonel akıl yürütmede *E* durumu bir uzlaştırma ile sonuçlanmazsa kötülük problemi aşılamayan, çözümsüz bir problem olmaya devam edecektir. İnançsızlığı körükleyecek kadar güçlü bir etki yapabilecek potansiyel taşıyan kötülük problemi, bir “problem artığı” olarak kalacaktır.

3. Felsefe Konusu Olarak Kötülük Problemi

İmdi, problemi felsefi düzlemde en basit biçimde şu şekilde ortaya koyabiliriz:

Tanrı, mutlak kudret sahibidir;

Tanrı, tamamen iyidir,

Ancak yine de kötülük vardır.

Bu üç önerme arasında bir çelişki vardır. Bunlardan herhangi ikisi doğruysa, üçüncüsü yanlış olacaktır (Özdemir, 2014: 42). Bu problemin tam olarak çözemediğimiz kışkırtıcı yönü; Tanrı'nın mutlak iyiliğinin, ilminin, kudretinin ve adaletinin yanında, aynı zamanda kötülüklerin de oluşunun ortaya çıkardığı açmazdır. Ya da problemi şu şekilde ortaya koymak da mümkündür: İyi ve adil bir Tanrı varsa bu kötülükler neden var? Yani mutlak iyi nasıl oluyor da kötülüklerin de kaynağı oluyor. Tarafları ayrıştıran nokta da burasıdır.

Yukarıdaki sorulara verilen cevapların, tam bir rasyonel çözümü zorlaştırdığını söyledik. Ancak, inananlar açısından bakılınca “*rasyonel boyut*” değil, “*hikmet*” ve “*ders*” veren boyut makbul olmaktadır. Konu rasyonel teolojilerin çözüme kavuşturamadıklarıyla kalmaktadır. Zira, inananlar açısından kötülüğün varlığı, ilahi yaratıcının noksanlığına veya adaletsizliğine işaret etmez. Aksine kötülüklerin aslında gizliden gizliye bizim iyiliğimize hizmet eden bir yanının varlığına inanmışlardır. Bu da bizim holistik bakışımızı destekleyen bir noktadır. Koronavirüs olaylarından geriye hiçbir kalıntı kalmadığı bir zaman dilimine ulaştığımızda, daha teyakkuz içerisinde ve bağışıklığı güçlü bir insan ve toplum organizasyonuna ulaşmış olacağız. Bu da koronavirüs olayının genel durum için ortaya çıkardığı bir tür iyilik sayılabilir.

Felsefi bakış; kötülük problemini şu başlıklar altında toplamayı tercih etmektedir: Metafiziksel Kötülük, Doğal Kötülük ve Ahlâkî Kötülük. Metafiziksel kötülük deyince, “yaratılmış

evrenin sonluluğu ve sınırlılığı” dile getirilmiş olmaktadır (Yaran, 1997: 26). Doğal Kötülük dediğimizde ise içinde yaşadığımız dünyanın tam olmaması, eksik olması ve mükemmellikten yoksun olmasıdır. Leibnitz’e göre nesnelere bu eksiklik pozitif bir şey değil, aksine yetkinliğin eksik oluşudur. Böylece bu tür kötülük, evrende içkin (immanent) olarak vardır. Örneğin, tehlikeli av hayvanları, akrep ve yılanlar, zararlı böcek sürüleri, kısaca hastalık yapan tüm canlılar; diğer taraftan yangın ve sel baskını, volkan, kuraklık ve kıtlık gibi insan-dışı unsurların neden olduğu acıları sayabiliriz (Özdemir, 2014: 15). Ahlâkî kötülük deyince de ayıp ve kusur, (rezilet) hata, yalan, düşmanlık, bencillik, kıskançlık, hırs, zulüm, merhametsizlik, korkaklık, savaş ve savaşlarda yaşanan gaddarlıklar, acı (katliam, soykırım vs.) anlarız (Özdemir, 2014: 26).

Din felsefesi açısından bu meseleyi aktüel hale getirenler (ki bunlar salt rasyonel teoloji çerçevesinde kalanlardır) konuyu teizmin Tanrı anlayışıyla kötülüğün bir arada telif edilmesinin oluşturduğu çelişkiyi ileri boyutlara taşıyarak, giderek karmaşık bir duruma sokmaktadırlar. Şöyle ki, mutlak merhamet, iyilik, kudret ve irade sahibi Tanrı, dünyada sürgit devam eden acılara (tabî veya ahlâkî) müsaade ederek ahlâkî bir paradoksa düşmektedir. Din felsefesi açısından konunun kritik noktası tam da burada bulunmaktadır. Problemi Tanrı lehine sonuçlandırmak istediğimizde, konu rasyonel açıdan izaha muhtaç oluyor ve bazı çelişkiler barındırıyor veya görünür gerçeklik düzeyinde ele alınca, Tanrıyla ilgili mutlak sınırlara dayandırılmış sıfatlar, paradoksal hale geliyor.

Şimdiye kadar bulunan çözümler: a) Kötülüğün, reel varlığını inkâr ederek problemi görmezlikten gelen görüş, b) Benzer şekilde, âlemdeki bütünlüğe yardımcı unsur olarak, kötülüğün aslında kötülük olmadığı, iyiliğin bilinmesi için var olduğu, c) Ya da belli oranda kötülüğün âlemdeki estetik yapıyı tamamladığı yönünde, d) İradenin özgürlüğüne vurgu yapan anlayışa göre insan iradesinden kaynaklanan sonuçlar zaten mükemmel olamaz; “mükemmellik, ancak Tanrı katında bulunur, insan eylemlerinde aranmamalıdır” şeklinde görüşler ön plana çıkmaktadır.

4. Koronavirüs Sürecinin İlham Verdiği Yaklaşımlar

4.1.Holistik Yaklaşım

Burada holistik yaklaşıma bir örnek vererek zihnimizin karmaşadan düzene nasıl geçiş yaptığını önce görelim:

Örnek:

“Rseimn btününüe bmakak ömelnidir. Pkei kaçımız rseimn tmaaımnı gröebilyior ya da oallyarı btünüsel bkaış açıyısıla dğelerğenridioyr? Cambridge Ünirevsietsi’ninypağıtı bir aşarmırtyaa gröe kleiemleirni çnikedi hfraliren yreini dğeiştisreniz blie ilk ve son hrafreli anyı kadlığı scüere keilyemi droğu okuaybilyiorumuz. Bnuun needni kleimereli hraf hraf dğeil de bir btüünoralakoyokuromlazımmış” (Okay, 2020).

Bu paragrafta yazılanları okuyup anlama konusunda çok zorlandığımızı söyleyemeyiz. Doğrusu tek tek kelimelerdeki düzensizlikleri ele aldığımızda ortaya anlamsız tekil kelimeler çıkmaktadır. Ancak bu sadece tek bir kelimeye odaklandığımızda olmaktadır. Düzensiz bu kelimeleri bütün içinde anlamlı kılan şey, bütüncül bakışın sağladığı imkândır. Zihnimizdeki dağınıklıkları toplama yetisi sayesinde bu karmaşayı doğru bir birliğe taşıyabiliyoruz. Holizm’in bize sağladığı imkân, bütüne bakabilme noktasında gerçekleşmektedir.

Kötülük problemini ele alırken, burada holistik bakıştan faydalanarak şunu söyleyebiliriz: Tıpkı bütüne bakıp, bütünü esas alınca zihnimiz eksik ve ilgisiz gibi görünen düzensizlikleri tamamlıyor ve eksik parçayı bütünün bünyesine taşıyor ve anlamlı hale getiriyorsa, evrendeki tek tek ortaya çıkan düzensizlikleri (kötülükleri) resmin bütününe bakarak tamamlayabiliriz. Sonunda da diyebiliriz ki evrendeki kötülükler ve koronavirüs sürecinde de olduğu gibi resmin tamamında bir anlam ve bütünlüğe hizmet eden bir parça görevi görmektedir.

4.2. Kötülüğün Sözde Problem Olması

Burada özellikle “kötülüğün iyiliği ortaya çıkararak veya iyiliğe katkı sağlayan bir şey olduğu” görüşünü benimsememizin bir sonucu olarak, kötülük probleminin bir “*sözde problem*” olduğunu iddia edeceğiz. Bizim burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, tıpkı Farabi ve Augustine gibi kozmik düzlemde kötülük dediğimiz şeyin üst bakışla ele alınması sonucu, kötülük nesnesi olan şeylerin bu aşamada kötülük olarak görülmeşiştir. Bu da bize holizmin sağladığı bütüncül yaklaşımın ilham ettiği bir yaklaşımdır. Kötülük olarak görülen bireysel olaylardan sıyrılarak, başka açılardan meseleye bakarak, genelin veya bütünü kavranmasıyla, kötülük meselesi bir *sözde problem* olarak görülebilir. Bu görüşü koronavirus bağlamında da düşünmek mümkündür. 2019 yılının aralık ayında başlayıp, 2020 yılı içerisinde devam eden ve ne kadar süreceği henüz kestirilemeyen koronavirusun etkileri ele alındığında, koronavirus sürecinin fiziki çevre üzerindeki etkisinin (bazı bakımlardan olumsuz etkilense de) korona süreci öncesine göre daha olumlu olduğu ve bireyin yaşam koşullarını oluşturma ve hayatta kalma bakımından bir yenilenme ve güçlenme yaşadığı görülür. Örneğin, gökyüzü uçakların yakıtlarıyla kirlenmekten bir süreliğine kurtuldu. Kara ve deniz taşıtlarının yaydığı karbon gazlarının süreçte daha az yayılımı da çevrenin kirlenmesini bir süre azalttı. Ormanın, içme suyu kaynaklarının ve hayvan türlerinin azalma oranları, önceki duruma göre daha pozitif bir tablo içerdiği ve azalma oranlarının yavaşladığı ilgili çevrelerce dile getirilmiştir.

Bu süreç içerisinde yaşadığımız dünyanın çevre kirliliğinin diğer zamanlara nispeten daha azaldığı iddiası aynı zamanda kirliliğin başka yönde arttığı gerçeğini ortadan kaldırmamakla birlikte; TMMOB Kocaeli şubesinin 21 Mart 2020 tarihinde açıkladığı rapora göre: “Yeni tip coronavirus (Covid-19) salgını nedeniyle insanların evlerine kapanmasıyla birlikte toplu taşıma ve özel araç kullanımının azalması, birçok işyerinin kapalı olması, fabrikaların üretim hızının azalması ile fosil yakıt kullanımı büyük oranda düşüş göstermiştir. Dolayısıyla hava kalitesinde ciddi iyileşmeler olduğu görülmüştür (Tmmob, 2020)”.

Financial Times’ın haberine göre, bu dönemde Avrupa Birliğinde (AB) günlük emisyon azalışları yaklaşık %60’a ulaştı. En büyük emisyon azalması %88 ile ulaştırma sektöründe oldu (Karakaya, 2020).

Süreç içerisinde insan yaşamının bağımsızlık anlamında güçlülüğünü devam ettirebilmesinin bir imkânı olarak bu sürecin sonrası için potansiyel olarak olumlu sonuçları barındırdığı da görülmektedir. Bu durum bazı akademik araştırmacıların çalışmalarında da yer almıştır. Dr. Zeki Karataş’a göre; “COVID-19 pandemisi, olumsuz pek çok sonuçlarla beraber değişim, güçlenme veya travma sonrası büyüme gibi kavramlarla ifade edilen olumlu durumlar için de fırsat potansiyeli barındırmaktadır. Literatürde travma sonrası büyüme (post-traumatic growth) olarak kavramsallaştırılan olgu; büyük bir yaşamsal kriz sonrası mücadeleyle ortaya çıkan olumlu bir değişim deneyimi ve işlevsellik düzeyinde artış, şeklinde tanımlanmaktadır. Güçlendirme yaklaşımı açısından travma sonrası büyüme kavramının, bireylerin ve toplulukların zorluklarla başa çıkmada kaynak ve fırsatlara sahip olduklarını vurgulaması açısından, travma sonrası güçlenme olarak kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir” (Karataş, 2020: 7).

Salgının öğrettiği derslerden birisi de yaşadığımız kürenin Doğu-Batı veya üçüncü dünya, zengin-fakir ayrımı gözetmeksizin eşit olduğunu göstermesidir. İnsanlık güç ve zenginlikte eşitsizliğin doruklarında yaşarken hastalığa karşı zayıflığı ve güçsüzlüğü yönünden tam bir eşitlik hissettiğini söyleyebiliriz. Bu salgın; sınır, ırk, gelişmişlik ve refah seviyesi gözetmeksizin herkesi vurdu. Bütün insanlara biyolojik olarak eşit ve benzer olduklarını hatırlattı. Güç, zenginlik ve hatta asalet olarak eşitlenemediğimiz bir dünyada hastalık hepimizi aynı hizaya sokarak eşitledi. Ayrıca küresel ısınma sorununu çözmek için yerel değil ortak hareket etme zorunluluğu ortaya çıktı. Bu da tüm dünya devletlerinin iş birliği içinde olmaları gerektiği bilincini aşıladı. Günlük koşuşturmalara ara verme zorunluluğunun hırsıyla çalışmaktan biraz düşünmeye vakit ayırmamıza imkân verdiği ve vahşi kapitalist anlayışa bir frenleme yaptığı da söylenebilir (Çapan, 2020).

4.3. Kutsalın Hatırlanışı

Bu süreçte, din ya da kutsalla bağlantısı giderek azalan insanlığın bu açıdan ilahi bir ikaza maruz kalması neticesinde kutsalı hatırlamaya başladığı ve bu yönde toplu dua ve seremoniler yapıldığı görüldü. Yani, korona sürecine bütüncül veya holistik olarak baktığımızda; dünyamızın doğallığını koruma ve yaşanabilir bir yer olma açısından yenilenme ve dini/açıdan (kutsalın hatırlanması) daha iyiye doğru bir gidişe imkân verdiği söylenebilir.

İnsanın bu dünyada varoluş nedenlerini açıklamak isteyen birçok görüş vardır. Bunlar, çok çeşitli olmakla birlikte üç başlık altında toplanabilir: Vahiy temelli dini görüşler başta olmak üzere, dindışı varoluşsal görüşler ve pozitivistik görüşlerdir. Vahiy temelli dini görüşler olarak adlandırdığımız kesimlerin görüşleri, ilahi adalet (teodise) merkezli düşünceler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlara göre; evrende olan biten hiçbir şeyin onu yaratan Tanrı’dan bağımsız olarak cereyan etmesi düşünülemez. Genel olarak teistik düşünceler tam da bu noktada dini düşüncelerin rasyonel temellerini izah etmektedirler. Tek tanrılı (monoteist) dinlerin hemen hepsinde inananlar açısından yaşayan her canlının başına gelen hiçbir şey, bir “hikmet” veya “ders verme” fonksiyonundan uzak olamaz. Bu konuda dinlerdeki peygamber hikâyeleri bu düşünceleri de besleyen ana kaynaklardır.

Dindışı varoluşsal düşünürler ise birey ve özgürlüğü ya da “kendini gerçekleştirme” bağlamında, ilahi bir nedenden bağımsız olarak olan biteni yorumlamak istemektedirler. Onlara göre, insan bu âleme fırlatılmıştır ve terk edilmiştir. Kendini gerçekleştirmek için Tanrıya ihtiyaç duymaz ve hatta Tanrı’yı buna engel olarak görür. Özgürlüğü merkeze almış bu görüşlerin bu süreçleri, örneğin koronavirüs sürecini açıklamaları dini açıklamalardan ve pozitivistik açıklamalardan farklı olacaktır. Bu tür düşünenlerin bazılarında göre, zaten insan “evrene fırlatıldığı” ve terkedildiği için başına gelenler bu dünyada insanın varoluş biçimine uygundur.

Pozitivistik görüşler ise yatay bir bakışla her şeyin “doğal bir olay” veya olgu olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Buna göre koronavirüsün ortaya çıkışından nihayet bulacağı zamana kadar gelişen süreç, tamamen doğal nedenler çerçevesinde ele alınmalıdır, başka metafiziksel bir anlam ve yoruma gerek yoktur. Nedenler ve sonuçlar biri diğerini var kılan zorunluluklardır. Dolayısıyla koronavirüs, doğal bir sebeple ortaya çıkmıştır ve doğal yollarla da ortadan kalkacaktır.

Sonuç

İnsanlara isabet eden doğal afetler, salgınlar ve buna benzeri kötülükler, bireysel planda acının kaynağı iken; tümel ve evrensel düzeyde kötülük olmaktan çıkıp, bazı iyilik özellikleri taşıyabilmektedir. İnsanlık, bu olağanüstü dönemlerde kazandığı bağımsızlık sayesinde geleceğe ilişkin daha tedbirli şekilde hareket edebilmektedir. Koronavirüs sürecinin bize gösterdiği sonuç da bu düşünceyi güçlendirmektedir. Holistik açıdan baktığımızda ancak anlayacağımız bu gerçeklik, tarihsel olarak da tecrübe edilmiştir. İçinde yaşadığımız evrenin işleyiş tarzı da bunu desteklemektedir. Depremler, kişilere isabet edince felaket adını almaktadır. Ancak jeologlar depremleri yerkabuğunun kendisini yenileme faaliyeti olarak değerlendirmektedir. Bir açıdan felaket kabul edilen fenomen, başka bir açıdan normal kabul edilebilmektedir. Yer kabuğu uzmanları, depremin yer kabuğu için gerekli ve hayati bir şey olduğunu söylediklerinde, depremlere bakışımız nasıl değişiyorsa, koronavirüs salgınının yer küreye ilişkin, toplam faydaya yönelik artılarının olduğunu söylemek de mümkündür. Bu da bize kötülük probleminin ontolojik değil, epistemolojik bir problem olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla felaket olarak değerlendirilen salgın hastalıklar, ilahi hikmet bağlamında ele alındığında farklı bir hüviyette bürünmektedir. Çünkü Allah ezeli ilim, irade, kudret ve hikmeti ile mevcudatı en güzel haliyle yaratmıştır ve âlem varlığını O’nun hükmü atında idame ettirmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, Ö. (2016). *Tanrı ve Özgürlük: Gazali ve Thomas Aquinas Ekseninde Bir İnceleme*, Elis Yayınları.
- Akdağ, Ö. (2017). "İbn Meymûn'a Göre Kötülük Sorunu," *Felsefe Dünyası*, vol. 65.
- Akdağ, Ö. (2015). "Kötülük Sorunu ve Teodise," *The Journal Of Academic Social Science Studies*.
- Aydın, M. S. (2001). *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları. 9. Baskı.
- Chopan, P& Master, C. (2018). *Din Felsefesi Klasik ve Güncel Meseleler*, Çev: Aydın Çavdar, AyrıntıYayınları. 2. Baskı.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*, Ekin Yayınları. 2. Baskı.
- Çapan, F. (2020). *Koronanın Faydaları*, <https://www.gazeteduvar.com.tr/> (Erişim Tarihi: 18.06.2020).
- Hume, D. *Din Üstüne*, (1995). Çeviren: Mete Tunçay, İmge Yayınları, 3. Baskı.
- Karakaya, E. (2020). [https://www.iklimhaber.org/COVID-19 Krizinin Ekonomi, Enerji ve Emisyonlara Etkileri: Mevcut Durum ve Olası Post-Korona Senaryoları](https://www.iklimhaber.org/COVID-19_Krizinin_Ekonomi_Enerji_ve_Emisyonlara_Etkileri:_Mevcut_Durum_ve_Olası_Post-Korona_Senaryoları).
- Karataş, M. (2020). *Covid-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme*, 7. MD. Publishing Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi TUSHAD e-ISSN (2602-3393) <https://dergipark.org.tr/tushad> TUSHAD Cilt 4 Sayı 1 Yıl 2020.
- Kaya, M. (2003). *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik, 9. Baskı.
- Okay, H. (2020). *HelikopterBakışı*<https://www.dunya.com/>, hakanokay@hakanokay.com, Erişim Tarihi: 21.06.2020.
- Özcan, Z. (1999). *Agustinus'ta Tanrı ve Yaratma*, Alfa Yayınları, 1. Baskı.
- Özdemir, M (2014). *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, Kaknüs Furkan Kitaplığı.
- Özdemir, M (2003). *Allah'ın Bilgisinin Ezeliliği ve İnsan Hürriyeti*, İz yayıncılık.
- Plotinus, (2006). *Dokuzluklar I*, Çev: Zeki Özcan, Alfa Aktüel, 1. Baskı.
- Tmmob, (2020). Koceli Çevre Mühendisleri Odası Kocaeli Şubesi, *Corona Virüs ve Çevresel Etkileri* <http://www.cmo.org.tr/erişim> Tarihi:19.06.2020.
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yayınları. 1. Baskı.
- Yaran, C. S. (2000). *Tanrı İnancının Akliliği*, Etüd Yayınları.